

ALİ ŞİR NEVÂYÎ'NİN GAZELİYAT DİVANI'NIN TIPKIBASIMI ÜZERİNE*

Zeynep ORUÇ **

Ali Şir Nevâyî'nin (844-906/1441-1501) eserleri Türk halklarının severek okuduğu kitapların başında geldiği için çeşitli zaman ve mekânlarda el yazması nüshaları istinsah edilmiştir. Matbaanın yaygınlaşmasıyla Nevâyî'nin eserleri taş baskı olarak çoğaltılmaya başlanmıştır. 1988 yılında Özbekistan'da yapılan bir katalog çalışması, Taşkent, Semerkant, Hokand, Hive, İstanbul, Bahçesaray gibi şehirlerdeki 18 farklı matbaada 22 isim ile basılan 171 matbu nüsha hakkında bilgi vermektedir.¹ Taş baskı yayımların genel olarak 19. yüzyılda, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yapıldığı gözlemlenebilmektedir.

19. yüzyıldan bugüne kadar Nevâyî'nin eserlerinin çeşitli baskıları gerçekleştirilmeye devam etmektedir. Bu yayımları genel okuyuculara yönelik olanlar, akademik ve genel okuyucu kitlesi için olanlar, akademik çalışmalar gibi çeşitli türlere ayırmak mümkün. Bunların türü ve sayısı ne kadar fazla olursa olsun, Nevâyî'nin eserlerinin yayımlanması ve çeşitli açılardan incelenmesi devam etmektedir.

İster akademik yayın ister popüler yayın olsun Nevâyî'nin eserlerinin el yazması nüshalarına dayanarak hazırlanan çalışmalar, her zaman için ihtiyaç olarak önem arz etmektedir. Bu bağlamda el yazması nüshaların tanıtılması ve yaygınlaştırılması Nevâyî araştırmaları için olumlu bir kazançtır. Özellikle

* Bu makale 03.06.2023 tarihinde dergimize gönderilmiş; 04.06.2023 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 25.06.2023 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir. (Tanıtma-Kitap Deđerlendirme)

Makaleye atf şekli; Zeynep Oruç, Ali Şir Nevâyî'nin Gazeliyat Divanı'nın Tıpkıbasımı Üzerine, *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Sayı: 3-1 (2023), Karabük 2023, s. 133-137 .
ISSN 2791-9900/e-ISSN 2822-2253, DOI: 10.7596/abbad.31072023.006

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, zeyneporuc@karabuk.edu.tr, ORCID: 0009-0001-1586-4456

¹ *Alişir Nevâyî Eserlerinin Taşbasma Neşrleri Tavsifi (Katalog)*, Hamid Suleymanov adlı El Yazmalar Enstitüsü, Taşkent, 1988.

Nevâyî sağken istinsah edilen nüshaların yaygınlaştırılması, Nevâyî'nin bizzat onayı ve gözetimi altında hazırlanmış olması bakımından büyük bir öneme sahiptir. Baskı teknolojilerinin bir hayli geliştiği çağımızda Nevâyî eserlerinin tıpkıbasım yayınları da yapılmaya başlanmıştır. 1964 yılında L.V. Dmitriyeva'nın *Nevâyî Divanı* nüshasının tıpkıbasımı ile başlanan çalışmalar, 1968 yılında Hamid Süleyman tarafından hazırlanan *İlk Divan*'ın tıpkıbasımı² ile devam etmiştir. Daha sonra Suyuma Ganiyeva'nın Nevâyî'nin kendi el yazısını taşıyan *Nevadirü'n-Nihaye* nüshanın tıpkıbasımı³, Aftandil Erkinov'un *Akkoyunlu Divanı*'nın tıpkıbasımı⁴, Günay Kut'un *Nevâyî Külliyyatı*'nın Revan nüshasının tıpkıbasımı⁵ çalışmaları yayımlanmıştır. Yukarıdaki çalışmalarda Nevâyî'nin kaleme aldığı eserlerin belli bir nüshasının tamamı tıpkıbasım olarak yayımlanırken, eserlerin bilimsel transkripsiyonlu metinlerinin yer aldığı birçok çalışmada nüshaların ilgili kısımlarının tıpkıbasımları da ilave edilmiştir. Bunlara örnek olarak Vahit Türk⁶, Kasımcı Sadıkov⁷, Mehmet Turgut Berbercan⁸, Yusuf Tursunov⁹, Saidbek Boltabayev¹⁰ gibi bilim adamlarının çalışmalarını göstermek mümkündür. Ayrıca burada Fransa Milli Kütüphanesi, Britanya Kütüphanesi, Berlin Devlet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Harvard Üniversitesi Kütüphanesi, Columbia Üniversitesi Kütüphanesi gibi kurumlarda muhafaza edilen Nevâyî eserlerinin birçok nüshasının tamamının çevrimiçi erişime açıldığını da kaydetmek gerekir.

2021 yılında Ali Şir Nevâyî eserlerinin el yazması nüshalarının bütün olarak tıpkıbasım hâlinde yayınlarına bir yenisi daha eklendi. Ali Şir Nevâyî'nin

² Hamid Süleyman, *Ali Şir Nevâyî İlk Divan*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1968.

³ Suyuma Ganiyeva, *Nevayî Desthatı Nevadirü'n-Nihaye*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1991.

⁴ Aftandil Erkinov, *‘Alî Şîr Navâ ‘î Divân of the Aq Qoyunlu Admirers (1471)*, Ilcaa, Tokyo, 2015.

⁵ Günay Kut, *Ali Şir Nevâyî. Külliyyât-ı Nevâyî*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2020.

⁶ Vahit Türk, *Ali Şir Nevâyî Tarih-i Enbiya ve Hükema (Metin-Aktarma-Dizin-Tıpkıbasım)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2018; Vahit Türk, *Ali Şir Nevâyî Kitab-ı Tevarih-i Müluk-ı Acem*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2019; Vahit Türk, *Ali Şir Nevâyî Münacât Çihil Hadis (Kırk Hadis)*, *Nazmü'l-Cevahir*, *Kitab-ı Siracü'l-Müslimîn*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2019; Vahit Türk, *Ali Şir Nevâyî Vakfiye İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2018; Vahit Türk, *Ali Şir Nevâyî Kitab-ı Münşeat*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2020.

⁷ Kasımcı Sadıkov, *Alişir Nevâyî Muhakemetü'l-Lugateyn*, Akademnaşr, Taşkent, 2017.

⁸ Mehmet Turgut Berbercan, *Mir Ali Şir Nevâyî Çihil Hadis (Erba'in) (Metin-Aktarma-Dil Özellikleri-Dizin-Tıpkıbasım)*, Hakim Yayınları, Ankara, 2015.

⁹ Yusuf Tursunov, *Alişir Nevâyî. Muhakemetü'l-Lugateyn. İlmîy-Tenkidiy Metin*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 2021.

¹⁰ Saidbek Boltabayev, *Ali Şir Nevâyî Divanlarının Dibaceleri (Giriş-Metin-Aktarma-Dizin-Tıpkıbasım)*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2022.

Gazeliyat Divanı olarak bilinen yazma eser Oysara Madaliyeva tarafından Taşkent'te Fen Yayinevinde yayımlanmıştır.¹¹

Gazeliyat Divanı, Sultan Ali Meşhedî tarafından 898 (m. 1492-1493) yılında istinsah edilen Ali Şir Nevâyî'nin 333 gazeliyeden oluşan divandır. Bazı çalışmalarda *Seçme Divan* olarak tavsif edilmiş ise de son yıllarda *Gazeliyat Divanı* olarak adlandırılmaktadır. Divan, Özbekistan Bilimler Akademisi Ebu Reyhan Birunî adlı Şarkşinaslık Enstitüsü Kütüphanesinde 790 numara ile kayıtlıdır. Üzerinde bulunan iki mühürden, bir zamanlar Hokand Hanı Emir Ömer Han'ın kütüphanesinde bulunduğu anlaşılan bu eser, hazırlandığı tarih ve içeriği ile dikkat çekmektedir. Gazellerin sırası *Hazayinü'l-Maanî* külliyyatında olduğu gibidir.¹² Bu divan nüshası, Nevâyî'nin hayatta olduğu bir dönemde (h. 898/ m. 1492-93) "hattatlar sultanı" olarak bilinen Sultan Ali Meşhedî (1432-1520) tarafından istinsah edilmiş olmasıyla özel bir öneme sahiptir.

Bilindiği üzere, Sultan Ali Meşhedî uzun süre Timurlu hanedanlığının sarayıyla yakın ilişkilerde bulunmuş ve faaliyet göstermiş bir kişiydi. Meşhedî'nin istinsah faaliyetlerinin en parlak dönemi Hüseyin Baykara'nın hükümdarlığı (1469-1506) ve Nevâyî'nin eserlerini oluşturduğu zamanlara denk gelir. Zahiriddin Muhammed Babur *Baburname* adlı eserinde şöyle yazar: "Hattatlardan çok adam vardı. Fakat bunların en ileri geleni nesih ve tâlikta Sultan Ali Meşhedî idi. Mirza ve Ali Şir Bey için birçok kitap istinsah etti. Her gün Mirza için otuz ve Ali Şir Bey için de yirmi beyit yazardı."¹³ Ali Şir Nevâyî de *Mecalisü'n-Nefayis* adlı eserinde ve bir kıtasında Sultan Ali Meşhedî'yi över.

Gazeliyat Divanı 15. yüzyıl Herat hat sanatının en parlak döneminde oluşturulmuş nüshaların arasında yer almaktadır. Metin her varakta iki sütun olacak şekilde yerleştirilmiş ve kenarları çeşitli motiflerle süslenmiştir. Birinci gazelin bulunduğu ilk sayfada zarif bir tezhip bulunmaktadır.

Kitapta nüshanın tıpkıbasımı dışında Aftandil Erkinov ve Oysara Madaliyeva tarafından Özbek, İngiliz ve Rus dillerinde giriş araştırması da ilave edilmiş, ardından divanın çeşitli özelliklerini ortaya koyan iki tablo ek olarak sunulmuştur. Giriş araştırması bölümünde Sultan Ali Meşhedî tarafından istinsah edilen Nevâyî divanlarının nüshaları tavsif edilmiştir (s. 8-9). Ardından *Gazeliyat Divanı*'nın içeriği ve özellikleri üzerinde ve proto-divan meselesine değinilmiştir. Erkinov ve Madaliyeva'nın belirttiğine göre, bu divan, 1492-1498 yılları arasında oluşturulan *Hazayinü'l-Maanî* külliyyatının bir proto-divanı olabilir. Tıpkıbasım

¹¹ Oysara Madaliyeva, *Alişir Nevâyî. Gazeliyat Divanı (898/1492-1493)*, Fen Yayinevi, Taşkent, 2021.

¹² Saidbek Boltabayev, "Nevâyî'nin Türkçe Divanlarının En Eski Nüshaları", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 25, s. 117.

¹³ Reşit Rahmeti Arat, *Gazi Zahirüddin Muhammed Bâbur. Vekayi Bâbur'un Hâtratu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 283.

yayınının inceleme kısmında, *Gazeliyat Divanı*'nın istinsahının, *Hazayinü'l-Maanî* külliyyatının düzenlenme sürecinin sürdüğü 1492-1493 yılında yapıldığı ve yapı bakımından benzerlik gösterdiği için proto-divan olabileceği vurgulanmıştır¹⁴.

Kitabın 28-40 sayfalarında ilk tablo yer almaktadır. Tablo, *Gazeliyat Divanı*'ndaki şiirlerin, Nevâyî'nin kendi tarafından düzenlenen *Bedayü'l-Bidaye*, *Nevadirü'n-Nihaye* ve *Hazayinü'l-Maanî*'nin içerisinde yer alan divanlarda bulunup bulunmadığını ve istatistiklerini ortaya koymak amacıyla sunulmuştur. Burada divanların Özbekistan'da yapılan yayınlarına müracaat edilmiş, sıra sayıları bu yayınlara göre belirlenmiştir. Sonuç olarak, *Gazeliyat Divanı*'nda yer alan gazellerin 196'sı *Bedayü'l-Bidaye*'nin, 126'sı ise *Nevadirü'n-Nihaye*'nin 20 ciltlik Nevâyî eserleri yayınındaki gazellerle aynı olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, *Gazeliyat Divanı*'ndaki nun harfi ile kafiyelenen 11 gazelin, söz konusu yayınlarda bulunmadığı anlaşılmıştır. Tabloya göre, *Gazeliyat Divanı*'nda bulunan şiirlerin *Hazayinü'l-Maanî* külliyyatındaki divanlarda yer alma durumu şu şekildedir: *Garayibü's-Sıgar*'da 151, *Nevadirü'ş-Şebab*'da 84, *Bedayü'l-Vasat*'ta 44 ve *Fevayidü'l-Kiber*'de 52 gazel. Yukarıda belirtilen nun harfiyle kafiyelenen 11 gazelden 2'si *Hazayinü'l-Maanî*'nin divanlarında yer almamıştır. Bu bilgilerden anlaşıldığına göre *Gazeliyat Divanı*'nda yer alan gazellerin çoğunluğu *Bedayü'l-Bidaye*'den alınmış olup, bunlar sonradan *Garayibü's-Sıgar*'da tekrarlanmıştır.

41-52 sayfaları arasında bulunan ikinci tablo ise *Gazeliyat Divanı*'ndaki gazellerin vezni üzerine hazırlanmıştır. Burada, eser içerisinde yer alan tüm gazellerin aruzun bir bahrinde (remel) yazıldığıının kanıtlanmış olması bakımından önemlidir. Çünkü tabloyu hazırlayan araştırmacıların vurguladığı gibi, bu olay sadece bir bahirde yazılmış şiirleri divan olarak bir araya getirme geleneğinin de var olabileceğini göstermektedir.

Müellif nüshaları, tek nüsha veya çeşitli açılardan önemli olan nadir nüshaların ömrünü uzatmayı ve dünya genelindeki uzmanların faydalanmasını mümkün kılmayı amaçlayan tıpkıbasım yayınları saha için önemli katkılardır. Bu sayede doğrudan yazma nüsha üzerinden yapılan araştırmalar genişlemekte ve etkinliği artmaktadır. Yukarıda tarihî önemi vurgulanan *Gazeliyat Divanı*'nın önemli bir nüsha olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple nüshanın tıpkıbasım olarak yayımlanmış olmasının saha araştırmaları için katkı sağladığı belirtilmelidir. *Gazeliyat Divanı*'nın transkripsiyonlu metni, dil özellikleri ve dizin-sözlüğünü içeren yüksek lisans tez çalışması tarafımızdan hazırlanmakta olup, bu çalışma

¹⁴ Oysara Madaliyeva, *Alişir Nevâyî. Gazeliyat Divanı (898/1492-1493)*, Fen Yayınevi, Taşkent, 2021, s. 10-11.

için tıpkıbasım yayını esas alınmıştır. Böylece Nevâyî'nin proto-divanı olarak nitelendirilen eserin Türklük bilimine kazandırılması amaçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Alişir Nevâyî Eserlerinin Taşbasma Neşrleri Tavsihi (Katalog), Hamid Suleymanov adlı El Yazmalar Enstitüsü, Taşkent, 1988.

ARAT, Reşit Rahmeti, *Gazi Zahirüddin Muhammed Bâbur. Vekayi Bâbur'un Hâtıratı*, C. 1-2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

BERBERCAN, Mehmet Turgut, *Mir Ali Şir Nevâyî Çihil Hadis (Erba'in) (Metin-Aktarma-Dil Özellikleri-Dizin-Tıpkıbasım)*, Hakim Yayınları, Ankara, 2015.

BOLTABAYEV, Saidbek, "Nevâyî'nin Türkçe Divanlarının En Eski Nüshaları", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 25, 2023, s. 111-123.

BOLTABAYEV, Saidbek, *Ali Şir Nevâyî Divanlarının Dibaceleri (Giriş-Metin-Aktarma-Dizin-Tıpkıbasım)*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2022.

ERKİNOV, Aftandil, *'Alî Şîr Navâ'î Dîvân of the Aq Qoyunlu Admirers (1471)*, Ilcaa, Tokyo, 2015.

GANİYEVA, Suyuma, *Navayi Desthatı Nevadirü'n-Nihaye*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1991.

KUT, Günay, *Ali Şir Nevâyî. Külliyyât-ı Nevâyî*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2020.

MADALİYEVA, Oysara, *Alişir Nevâyî. Gazeliyat Divanı (898/1492-1493)*, Fen Yayınevi, Taşkent, 2021.

SADIKOV, Kasımcı, *Alişir Nevâyî Muhakemetü'l-Lugateyn*, Akademnaş, Taşkent, 2017.

SÜLEYMAN, Hamid, *Ali Şir Nevâyî İlk Divan*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1968.

TURSUNOV, Yusuf, *Alişir Nevâyî. Muhakemetü'l-Lugateyn. İlmîy-Tenkidiy Metn*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 2021.

TÜRK, Vahit, *Ali Şir Nevâyî Tarih-i Enbiya ve Hükema (Metin-Aktarma-Dizin-Tıpkıbasım)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2018.

TÜRK, Vahit, *Ali Şir Nevâyî Kitab-ı Tevarih-i Müluk-ı Acem*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2019.

TÜRK, Vahit, *Ali Şir Nevâyî Münacât Çihil Hadis (Kırk Hadis), Nazmü'l-Cevahir, Kitab-ı Siracü'l-Müslimîn*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2019.

TÜRK, Vahit, *Ali Şir Nevâyî Vakfiye İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2018.

TÜRK, Vahit, *Ali Şir Nevâyî Kitab-ı Münşeat*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2020.